

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧАСНИКІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ДО КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті розкрито зміст розробленої структурно-функціональної моделі формування готовності учасників педагогічного процесу до крос-культурної взаємодії. Структурно-функціональна модель реалізується у створенні методики формування готовності учасників педагогічного процесу до крос-культурної взаємодії. Методика представлена як процес послідовного розгортання взаємозалежних складових: конструктивної, інструментально-інтерактивної, рефлексивно-прогностичної.

Ключові слова: крос-культурна взаємодія, крос-культурний контекст, готовність до крос-культурної взаємодії, особистісна культура.

Актуальність проблеми формування готовності до крос-культурної взаємодії зумовлена процесами інтернаціоналізації та інтеграції вищої освіти, які протягом багатьох років були предметом активних наукових дискусій. Учені та практики визнали необхідність підготовки молоді до ефективного функціонування в іншокультурному середовищі.

Огляд досліджень та публікацій свідчить, що перші програми, створені для підготовки людей до взаємодії в іншій культурі, були «культурним орієнтуванням» (Р. Брислінг, П. Педерсон). Розвиток цього напрямку зумовив розуміння, що лише культурного орієнтування недостатньо. Для здійснення успішної крос-культурної взаємодії необхідна практика культурно обумовленої поведінки (Д. Бавук, С. Вісвесваран, С. Дешпенді, Т. Йошида, Д. Ландіс, Р. Пейг, Х. Тріандіс). Програми розроблялися експертами та охоплювали широке коло проблемних питань, з якими особистість стикається на перехресті культур (Р. Брислінг, Х. Тріандіс, А. Хорварт) [4].

Незважаючи на те, що наявні теоретичні та практичні підходи до проблеми зробили свій вагомий внесок у крос-культурну підготовку студентів вищих навчальних закладів, їх можна вважати універсальними тільки для англомовних країн. Крім того, поза увагою досліджень залишилося питання про формування певних якостей та вмінь особистості, які є необхідними для ефективної міжособистісної взаємодії із представниками інших культур.

Метою статті є висвітлення окремих науково обґрунтованих засад ефективної крос-культурної взаємодії, а саме ство-

рення структурно-функціональної моделі та методики формування готовності учасників педагогічного процесу вищих навчальних закладів до крос-культурної взаємодії за сучасних реалій.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що крос-культурна взаємодія учасників педагогічного процесу буде ефективною за умови її відповідності науково обґрунтованим засадам, якими є: сукупність базових понять, структурно-функціональна модель формування готовності учасників педагогічного процесу до крос-культурної взаємодії, яка ґрунтується на синтезі методологічних підходів (діяльнісний, контекстний, компетентнісний), дидактичні принципи, критерії, показники та рівні готовності до крос-культурної взаємодії, методика та психолого-педагогічні умови здійснення ефективної взаємодії.

Виокремлено аспекти проектування: філософсько-культурологічний та психолого-педагогічний, кожен з яких описує певну площину взаємодії учасників педагогічного процесу. *Філософсько-культурологічний аспект* визначає взаємовідношення «особистість — діалог — культурна діяльність — культурно обумовлена суб'єктність». *Психолого-педагогічний аспект* («особистість — контекст — особистісна культура») дає змогу уявити «механізм» здійснення крос-культурної взаємодії, зрозуміти сутність «зустрічного» впливу досвіду крос-культурної взаємодії на становлення особистісної культури.

Застосування контекстного підходу (О. Вербицький, Н. Жукова) уможливорює структурування процесу крос-культурної взаємодії на основі опанування різних змістових життєвих контекстів. Контекст визначається як система внутрішніх і зовнішніх факторів та умов поведінки і діяльності людини, що впливають на особливості сприйняття, розуміння й перетворення певної ситуації, які, своєю чергою, визначають сенс та значення цієї ситуації як цілого та його складових [2, с. 43]. Іншими словами, внутрішній та зовнішній контексти надані людині у предметних та соціальних контекстах. Внутрішній контекст (особистісний) — це образ світу, світовідчуття, що склалося у свідомості людини як результат взаємодії та взаємовпливу різних культур (загальнолюдської, національної, етнічної). Образ світу людини визначає для неї значення і смисл сприйняття, розуміння та перетворення конкретної ситуації [3, с. 21]. Зовнішній (соціокультурний контекст) — це система предметних, соціальних, соціокультурних, просторово-

часових та інших характеристик ситуацій діяння та вчинку [3, с. 36].

Учасники педагогічного процесу «занурені» у зовнішні соціокультурні контексти, що обумовлені: світовим освітнім простором (різноманітними підходами у сфері освіти людини); освітнім середовищем країни (проявами культурного освітнього колориту); оточенням комунікативної та інформаційної культури та власне освітнім середовищем навчального закладу. Соціокультурні контексти впливають на ціннісно-смыслову основу особистісної культури учасників взаємодії і набувають свого значення завдяки їх включенню у внутрішній особистісний контекст.

Під особистісною культурою розуміють інтелектуальні, моральні й морально-етичні (духовні) зразки поведінки та діяльності людини, які засвоюються в контексті різних культур, перебувають у постійному розвитку. Особистісна культура є інтегральним результатом впливу на особистість цінностей загальнолюдської, національної, етнічної культур.

Механізм зустрічного впливу внутрішнього особистісного контексту та зовнішнього соціокультурного контексту реалізується у просторі *крос-культурного контексту*, який становить собою зустріч, перетин та взаємопроникнення цінностей різних культур. Крос-культурний контекст — це інтегральна багаторівнева цілісність, яка сприяє зануренню в культуру, де унікальний образ світу особистості, що становить внутрішній контекст її життєдіяльності, накладається на зовнішній контекст й утворює особистісний зміст того, що сприймається. Саме в крос-культурному просторі взаємодії (контексті) відбувається смислоутворювальний вплив на зміст і процес присвоєння особистістю нових культурних зразків і тим самим опосередковується становлення її особистісної культури. У рамках крос-культурного контексту формується передумова для рефлексії і формування установок особистості.

Особистісна культура людини проявляється на таких рівнях: рівень етнокультурної ідентичності, рівень крос-культурної компетентності, рівень духовності особистості. Визначальними є такі положення: 1. Ступінь ідентифікації особи зі своїм етносом визначає її успішне функціонування у крос-культурному контексті. Позитивна ідентифікація дає змогу вибрати стратегію збереження своєї культури і прийняття інших. На цій основі можливе особистісне емоційно-ціннісне сприйняття нової культури і пізнання власної культурної тради-

ції. 2. Крос-культурна компетентність, як особистісна якість, визначається синтезом спеціальних знань, умінь, соціально-ціннісної поведінки і ціннісних орієнтацій на інші культури, розглядається як передумова подальшого особистісного зростання на основі рефлексії значень і смислів різних культур. 3. Особистісна культура обумовлена ціннісними орієнтаціями смислового, духовного життя особистості. Духовність розглядається як набуття особистістю сенсу цінностей як орієнтирів саморегуляції і проявляється в моральності її вчинків. Прояв особистісної культури, обумовлений духовністю особистості, визначається загальнозначущими, загальнолюдськими культурними цінностями. Результатом розвитку особистісної культури учасника крос-культурної взаємодії є особистісне перетворення, яке знаходить своє вираження у здатності особистості виступати посередником діалогу культур.

Сутність процесу інтеріоризації цінностей полягає в тому, що: учасники крос-культурної взаємодії, занурюючись в іншу культуру, випробовують соціокультурні трансформації, які пов'язані з вибором та присвоєнням цінностей; складність процесу вибору та інтеріоризації цінностей у внутрішній контекст зумовлена сучасними тенденціями взаємодії культур (глобалізація, інтернаціоналізація, сепарація); входження в іншочужу культуру супроводжується дезорієнтацією в цінностях, що призводить до конфлікту цінностей (культурного шоку) та власної культурної ідентичності. Свідома вибірковість цінностей є характерною для учасників взаємодії з добре розвинутою позитивною ідентичністю [5].

Позитивна ідентичність відображає «баланс толерантності» культурних цінностей щодо власної та інших культур і дає особистості змогу інтеріоризувати цінності іншої культури без втрати своєї власної. На цій zasadі можливе особистісне емоційно-ціннісне сприйняття нової культури і пізнання власної культурної традиції.

Спонтанна інтеріоризація цінностей іншої культури не віддзеркалює зацікавленості етносу у збереженні стабільності. Тому системоутворювальним фактором виховання особистості у крос-культурному просторі взаємодії є процес навчання, який виступає інваріантом адаптації особистості до інших культур. Саме моделювання крос-культурного контексту взаємодії набуває спрямованого характеру пізнання нової культури, формування ціннісного ставлення, конструювання стратегій поведінки та діяльності [5, с. 312].

Розроблена структурно-функціональна модель реалізується у створенні методики формування готовності учасників педагогічного процесу до крос-культурної взаємодії. Методика представлена як процес послідовного розгортання взаємозалежних складових: конструктивної, інструментально-інтерактивної, рефлексивно-прогностичної. Головний акцент у методиці зроблено на моделюванні крос-культурного контексту взаємодії у різноманітних формах навчальної діяльності [6].

Одиницею діяльності у методиці виступає вчинок, який є «ціллю і унікальним педагогічним інструментом» (І. Бех). Методика описує формування вчинку культурного сприйняття, що проходить декілька етапів формування [7, с. 185-188]: етноцентристський (зняття причин деструктивного ставлення, формування загальнокультурних категорій і значення загальнокультурних цінностей, переживання успіху взаємодії) та етнорелятивістський (трансформація ставлення до культурних відмінностей, визнання відмінностей у культурних цінностях, розпізнавання своїх почуттів та почуттів і цінності Іншого на основі розширення культурного досвіду, розуміння культурного контексту, надання йому оцінки та вибору кращої моделі поведінки). Зміна ставлення до Іншого, усвідомлення його цінності свідчить, як особистість може вийти за межі своєї власної культури. Переживання різних ситуацій взаємодії, що системно повторюються, зумовлюють розвиток культурного сприйняття і стають рушійними силами поведінки та діяльності особистості. Подальше формування вчинку культурного сприйняття доповнюється комплексним розвитком інтелектуальної та емоційної культури особистості. Виховання вчинку культурного сприйняття здійснюється у процесі набуття студентами відповідного досвіду під час вирішення практичних завдань і застосуванням інтерактивних методів навчання.

Зміст навчальних дисциплін послідовно організовується та реалізується на трьох рівнях: пропедевтичному, теоретико-практичному, професійно-орієнтованому, на основі взаємопов'язаних та взаємообумовлених елементів інтеграції освітніх предметів.

Одиницею змісту методики виступає *проблемна ситуація* з її предметною та соціокультурною неоднозначністю і суперечливістю. Система таких ситуацій дає змогу розгортати зміст навчання та виховання у динаміці шляхом створення сюжетної канви модельованої діяльності, що уможливорює

інтеграцію наукових знань різних гуманітарних дисциплін, потрібних для вирішення ситуацій. У методиці моделюються (проблемні) умови контексту крос-культурної взаємодії, що передбачає не лише застосування готових знань та схем, але й формування здібностей до аналізу та творчого мислення.

Інструментально-інтерактивна складова методики становить собою безпосередній механізм її здійснення: методи, які визначають спосіб взаємозв'язаної та взаємообумовленої діяльності учасників педагогічного процесу, що спрямовані на реалізацію її цілей. Тренінг було обрано як один з основних методів (поряд із методами крос-культурних інтеграторів та методом веб-квестів) [6]. Він передбачає вплив на особистість, становлення її особистісної культури, створює умови для регулювання її цілісної системи (емоційної й інтелектуальної), зростання усталеності сприйняття інших культур. У процесі тренінгу, за допомогою емоційно забарвленої діяльності, повторного програвання ситуацій та їх аналізу, стає можливим перенесення отриманих знань на нові ситуації крос-культурної взаємодії. Крос-культурний тренінг опосередковує реальність, знімає перешкоди на шляху креативності мислення і страх помилки (через змодельованість ситуації) і дає змогу вирішувати цілком реальні проблеми, пов'язані з крос-культурною взаємодією.

Тренінгова система спрямована на розвиток: *позитивної взаємодії, продуктивної участі у взаємодії та сумісності з іншокультурним середовищем*. Головним завданням тренінгів позитивної взаємодії є усвідомлення його учасниками своєї культурної ідентичності, різноманітності внутрішнього змісту, особливостей власної культури, її неексплікованих проявів. Тренінги продуктивної участі у взаємодії спрямовані на розвиток інструментальних якостей особистості (крос-культурної компетентності). Крос-культурне сприйняття розвивається під час тренінгів розвитку сумісності з іншокультурним середовищем із застосуванням культурних інтеграторів.

Розроблена *техніка розвитку культурного сприйняття* розкриває перед учасниками взаємодії світ культур у контексті, ураховуючи його складність та суперечливість, акцентує певні моделі взаємодії, які ведуть до успіху. В основі культурного сприйняття лежить його розуміння М. Беннетом як «чуттєвого сприйняття та тлумачення культурних відмінностей» [8].

Суттєвим у розвитку техніки є не тільки розгорнуте відображення крос-культурного контексту та способів його інтерпретації, але й акцентування процесу самовизначення особистості, розвиток власної особистісної культури, осмислення мотивів своєї поведінки, прогнозування наслідків власних вчинків та вчинків інших людей. У процесі діяльності на основі крос-культурного інтегратора відбувається усвідомлення та внутрішнє обґрунтування контексту через побудову ланцюжка відповідних суджень та формування загального висновку. Важливим є оцінка особистістю своїх суджень, а саме їх відповідність нормам, які наявні у певній культурі.

Навчання інтерпретації контексту взаємодії здійснюється на основі визначеного набору цінностей, якими одна культура відрізняється від іншої. Як основу інтерпретації у крос-культурних інтеграторах ми використовуємо базові ціннісні виміри культур, що представлені у теоріях С. Шварца і Г. Хофстіда. Розуміння та тлумачення відмінностей у культурних цінностях на основі культурних вимірів стосовно кожного окремого контексту дає учасникам взаємодії змогу спрогнозувати поведінку представників інших культур та створити свою власну стратегію поведінки.

Моделювання крос-культурної взаємодії здійснюється на основі *фасилітації*. Педагогічна фасилітація як процес — це полегшення та посилення продуктивності виховання та навчання, розвиток учасників педагогічного процесу завдяки стилю їхнього спілкування та особливостей особистості педагога і студента. Головними завданнями фасилітації є стимулювання, педагогічна підтримка та ініціювання різноманітних форм активності учасників взаємодії на всіх етапах педагогічного процесу, в яких здійснюється особистісне становлення та індивідуальний розвиток кожного. Значущими характеристиками фасилітації визначимо співробітництво, власну позицію, індивідуальність та рівність, саморозкриття, партисипативність, організацію простору взаємодії.

Фасилітацію крос-культурної взаємодії можна визначити як процес та результат. Як процес — це розроблення та управління взаємодією і процесами, які допомагають учасникам здобувати розуміння та знання культурного контексту на власному досвіді, мінімізація можливих та потенційних проблем взаємодії. Як результат — піднесення мотивації та якісного рівня крос-культурної взаємодії, підвищення відповідальності за прийняті рішення, покращення міжособистісної

взаємодії в групі, посилення особистісного задоволення учасників від участі у взаємодії, здобуття знань.

Під час роботи з групою педагог-фасилітатор виконує такі функції: допомагає групі визначити її загальні цілі та специфічні завдання; сприяє визначенню учасниками власних потреб та розробленню планів їх здійснення; допомагає членам групи ефективно використовувати час для прийняття рішень; керує груповою дискусією та підтримує її у належному напрямі; підсумовує ідеї учасників; допомагає групі усвідомити її процеси для ефективнішої роботи; забезпечує впевненість у тому, що знайдено всі варіанти вирішення проблеми та перевірено усі припущення учасників взаємодії; підтримує студентів в оцінюванні наявних навичок і вироблення нових; використовує консенсус з метою допомогти групі прийняти рішення тощо.

Запропонована функціонально-структурна модель формування готовності учасників педагогічного процесу визначає механізми впливу крос-культурного контексту на формування особистісної культури учасників педагогічного процесу. Її вивчення уможливорює розуміння важливої проблеми сучасності — збереження духовності людини.

Подальшим напрямом дослідження визначено експериментальну перевірку вірогідності запропонованої моделі та методики формування готовності учасників педагогічного процесу ВНЗ до крос-культурної взаємодії.

Література

1. Бех І.Д. Духовна енергія вчинку : наук.-метод. посібник / І.Д. Бех. — Рівне : РДГУ, 2004. — 42с.
2. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение / А.А. Вербицкий. — М. : ИЦПКПС, 1999. — 75 с.
3. Жукова Н.В. Контексты в образовании субъекта: монография / Н.В. Жукова. — М. : РИЦ МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2005. — 184 с.
4. Солодка А.К. Зарубіжні концепції крос-культурного навчання / А.К. Солодка // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Сер. : Педагогіка і психологія. — Ялта : РВВ КГУ, 2014. — Ч. 1. — С. 200-207.
5. Солодка А.К. Соціокультурні трансформації особистості у процесі крос-культурної взаємодії / А.К. Солодка // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кіровоград : Імекс-ЛТД., 2013. — Вип. 17, кн. 2. — С. 303-313.
6. Солодка А.К. Моделирование среды кросс-культурного взаимодействия в учебно-воспитательном процессе вуза / А.К. Солодка // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції, Ялта (220-21 березня 2014). — Ялта : РВНЗ КГУ, 2014. — Ч. 1. — С. 361-368.

7. Солодка А. К. Формирование поступка культурной восприимчивости в кросс-культурном взаимодействии / А. К. Солодка // Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии : материалы Четвертой Международной конференции 30-31 мая 2014г. В 2 т. / отв. ред. В. В. Гриценко. — Смоленск : Смоленский гуманитарный университет, 2014. — Т. 2. — С. 185-188.
8. Bennett M. J. A developmental approach to training for intercultural sensitivity / M. J. Bennett // Intern. J. Intercultural Relations. — 1986. — Vol. 10. — P. 179-196.

В статье раскрыто содержание созданной структурно-функциональной модели формирования готовности участников педагогического процесса к кросс-культурному взаимодействию. Центром модели является понимание кросс-культурного контекста. Модель реализуется в методике формирования готовности к кросс-культурному взаимодействию. Методика представлена как процесс развертывания взаимозависимых составляющих: конструктивной, инструментально-интерактивной, рефлексивно-прогностической.

Ключевые слова: кросс-культурное взаимодействие, кросс-культурный контекст, готовность к кросс-культурному взаимодействию, личностная культура.

A. K. Solodka

Theoretical and Methodical Fundamentals of Forming Readiness of Pedagogical Process Participants to Cross-Cultural Interaction

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine).

The article deals with the content of a developed structural-functional model of formation of the ability of pedagogical process participants to interact across cultures. The central point of this model is the understanding of cross-cultural context. The model is implemented in the methods of forming the cross-cultural ability to interact. The methods present the deployment process of interdependent components: structural, instrumental-interactive, reflexive-prognostic. The base of it is the designing context of interaction in various educational activities.

Training is considered as one of the basic methods (beside methods of cross-cultural integrator and Web-quests). The system of trainings covers the trainings referred to as those that develop positive interaction, efficient participation in interaction, adaptation in foreign country environment.

Keywords: cross-cultural interaction, cross-cultural context, ability to interact, personality culture.

References

1. Bekh, I. D. (2004). Dukhovna enerhiia vchynku [The spiritual energy of action]. Rivne: RDGY.
2. Verbitskii, A. A. (1999). Novaia obrazovatelnaia paradigma i kontekstnoie obuchenie [New educational paradigm and contextual teaching]. Moscow: ITSPKPS.
3. Zhukova, N. V. (2005). Konteksty v obrazovanii subiekta [Contexts in education of the subject]. Moscow: RITS MGOPI.

4. Solodka, A.K. (2013). Sotsiokulturni transformatsii osobystosti u protsesi kroskulturnoi vzaemodii [Socio-cultural transformation of personality in the process of cross-cultural interaction]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: Ed. 17, book 2 (pp. 303-313). Kirovograd: Imeks-LTD.
5. Solodka, A.K. (2014). Zarubizhni kontseptsii kroskulturnoho navchannia [Foreign conceptions of cross-cultural education]. In *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*: P. 1 (pp. 200-207). Yalta: RBB KGY.
6. Solodka, A.K. (2014). Modelirovanie sredy cross-kulturnogo vzaimodeistviia v uchebno-vospitatelnom protsesse vuza [The modelling of a cross-cultural interaction environment in the educational process of higher educational establishment]. In *Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity: evropeiskyi vector*: P. 1 [Tendencies of higher education's development] *Proceedings of Conference* (pp. 361-368). Yalta: RVNZ KGY.
7. Solodka, A.K. (2014). Formirovanie postupka kulturnoi vospriimchivosti v kross-kulturnom vzaimodeistvii [The formation of an action of cultural sensibility in cross-cultural interaction]. In V.V. Grischenko (Ed.), *Teoreticheskie problemy etnicheskoi i cross-kulturnoi psikhologii*: Vol. 2 [Theoretical problems of ethical and cross-cultural psychology]. *Proceedings of Conference*: (pp. 185-188). Smolensk: Smolenskii gumanitarnyi universitet.
8. Bennett, M.J. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. In *Intern. J. Intercultural Relations*. Vol. 10 (pp. 179-196).